

Jadranka Grbić Jakopović: *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, dijaspora i identitet*

Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014., 200 str.

Najnovija knjiga prof. dr. sc. Jadranke Grbić Jakopović pod naslovom *Multipliciranje zavičaja i domovina. Hrvatska dijaspora: kronologija, dijaspora i identitet* predstavlja iznimno kvalitetno štivo ne samo za znanstvenike nego i za studente, stručnjake svih vrsta ali i za sve čitatelje koje zanimaju migracije, identitet i hrvatska dijaspora. Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi se dio odnosi na temu naslova te je autorica toga dijela prof. dr. sc. Jadranka Grbić Jakopović. Druga dva dijela su prilozi Marijete Rajković Ivete i Paule Gadža “Hrvati u Buenos Airesu i Rosariju, Latinosi u Zagrebu” i Milane Čermelić i Biserke Jaramazović Ćurković pod naslovom “Tradicijska obilježja zaručnog darivanja kao simbol identiteta bunjevačkih Hrvata”. Prvi dio koji predstavlja i osnovni sadržaj knjige podijeljen je u dva osnovna dijela. Prvi se bavi teorijskim pitanjima migracija i migranata te pitanjima identiteta, dok se drugi dio bavi vrlo interesantnom temom hrvatske dijaspore od prvih migracija u kasnom srednjem vijeku do današnjih dana. U prvom dijelu autorica donosi promišljanja o dimenzijama migracijskih kretanja u smislu migracijama zahvaćenih geografskih prostora, o strukturalnim karakteristikama migracija, situiranosti migranata u novim sredinama, imigracijskim politikama zemalja useljenja i slično. Autorica polazi od činjenica da su migracije prisutne od pojave čovječanstva te da su se one mijenjale na onaj način na koji se mijenjala povijest čovječanstva. Posebno se bavi migracijskim kretanjima u drugoj polovini 20. stoljeća kada je zbog procesa dekolonizacije došlo do velikih pokretanja ljudi, osobito u zemljama trećeg svijeta. Masovne prisilne migracije, prema autorici, uzrokovane su i stvaranjem novih država u Europi nakon pada socijalizma krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. stoljeća. Migracijama su pridonijeli i eurointegracijski procesi koji su omogućili mnogo lakšu cirkulaciju ljudi diljem Europske unije. Autorica ističe i deindustrijalizaciju zapadnih sila što je izmijenilo migrantske putove te recesiju početkom 21. stoljeća koja je poremetila svjetsko tržište, pa i tržište rada. Migracije, tako, posebno u posljednja dva desetljeća, kako zaključuje autorica, postaju sve “kompleksnije, ambivalentnije, ubrzanije, diferenciranije, globaliziranije”. Migranti se, kako ih je sve više, počinju smatrati sve češće faktorima moguće destabilizacije nacionalne sigurnosti i suvereniteta. Autorica se bavi problemom kako se mijenjaju migracije, a kroz to proučava i kako se mijenjaju teorijski pristupi istraživanjima migracija i migracijskih politika. Grbić Jakopović ističe kako se nekadašnji multikulturalizam i integracija zbog suspektности brojnih političkih čelnika pojedinih država i njihovih građana sve

češće zamjenjuju pojmom interakcija. Budući da se povećava broj sudionika u globalizacijskom migracijskom sustavu, povećavaju se i razlike između pojedinih migrantskih skupina. Autorica odgovore na navedena pitanja traži kroz više teorijskih pristupa migracijskim procesima pa navodi neoklasični ekonomski pristup, teorije o dualnom tržištu rada, teorije o novim ekonomija tržišta rada, povijesno-strukturalistički pristup, teoriju migracijskih sustava, transnacionalnu teoriju i teoriju mrežno posredovanih migracija. Autorica je pokazala da se pitanja migracija i migracijskih kretanja ne tiču samo etnološke znanosti nego i povijesti, geografije, demografije, ekonomije sociologije, lingvistike, politologije i statistike što pokazuje da takva istraživanja uistinu moraju biti multidisciplinarna i interdisciplinarna.

Dio knjige bavi se i migrantskim identitetima. Tijekom vremena, kako je autorica pokazala, mijenjaju se identiteti i tradicionalne predodžbe o privrženosti i pripadnosti. Autorica se pita o dvojnosti migrantskog identiteta, odnosno o multipliciranju zavičaja i domovine. Zaključuje kako je identitet fluidan i neodređen aspekt društvenog života kojim se može manipulirati; različitog je značenja u različitim situacijama te od samih sudionika ovisi kakav će on biti. Dakako, postavlja i pitanje koliko još u danima korporacijskog multikulturalizma ima mjesta za pluralizam pojedinih kultura. Zaključuje, ipak, kako identitet živi istodobno u globalnosti i lokalnosti, a također i u povijesnosti, odnosno prošlosti jer se svaka generacija pozivanjem na prošlost poziva na suvremenost.

Drugi dio prvog dijela knjige bavi se migracijama Hrvata izvan Hrvatske od 15. stoljeća do današnjih dana. Autorica je ovaj dio knjige posebno zanimljivo realizirala koristeći i brojne primjere, odnosno citate iz literature i novina koji upućuju na snalaženje i život hrvatskih iseljenika u novoj domovini. Dr. Grbić Jakopović zaključuje kako je Hrvatska u kasnom srednjem vijeku bila emigracijsko područje, a kako od 18. stoljeća postaje ponovno imigracijska zemlja što pokazuje i činjenica da su neke od današnjih nacionalnih manjina u Hrvatskoj tijekom 18. i 19. te početkom 20. stoljeća doselile na teritorij Hrvatske. Od druge polovine 19. stoljeća stanovništvo Hrvatske ponovno odlazi u emigraciju, posebno u prekomorske zemlje poput Amerike i južne Afrike. Tek od kraja 20. odnosno početka 21. stoljeća Hrvatska, zahvaljujući eurointegracijskim procesima, ponovno postaje imigracijska zemlja. Grbić Jakopović započinje priču o hrvatskom iseljeništvu od osmanskih upada na područje Hrvatske. Tako prati život prvih iseljenika na Apeninski poluotok (tzv. moliških Hrvata) od odlaska u 15. stoljeću do danas. Sačuvana tradicija o tome da su na Apeninski poluotok doselili jednog petka u mjesecu svibnju autorici daje ideju za naslov poglavlja što tekst približava i neznanstvenoj publici. Grbić se bavi i problemom neminovnog izumiranja jezika moliških Hrvata, ali i drugih hrvatskih nacionalnih manjina koje su iselile tijekom 15. ili 16. stoljeća i koje su gotovo do

današnjih dana očuvale jezik. Kod prikaza Gradišćanskih Hrvata Grbić Jakopović daje, kao uostalom i kod svih ostalih grupa Hrvata koje opisuje, jedan iznimno kvalitetan sažeti prikaz koji, kao što sam napomenuo, obogaćuje vrijednim citatima iz novina i literature. Autorica knjige bavi se i pojedinim skupinama Hrvata koje su na pragu izumiranja jer je proces asimilacije uzeo toliko maha da ga je nemoguće vratiti unazad. Tako, na primjer, spominje malu skupinu pomurskih Hrvata te podravske Hrvate čije su veze sa Hrvatima u Hrvatskoj bile intenzivne sve do 1948. godine. Autorica spominje i malo poznatu komunikaciju *huškanja* koju su upotrebljavali pomurski Hrvati zato da bi se čuli s onima s druge strane rijeke kada su službene komunikacije između Mađarske i Jugoslavije bile prekinute. Podaci poput spomenutog *huškanja* ili činjenice da je 1998. umrla posljednja osoba koja je poznavala jezik sentandrejskih Dalmatina pokazuju da se autorica nekim skupinama obrađenim u knjizi posebno bavila i da je provodila terenska istraživanja koja su joj omogućila da knjiga bude kompletnija i obogaćena pojedinim kuriozitetima. U knjizi su obrađeni i Hrvati u Češkoj, Slovačkoj, Rumunjskoj i Bugarskoj. Osobito su zanimljivi podaci o suvremenom stanju tih zajednica. Vidljivo je da se autorica informirala o stanju nacionalne svijesti, jezika, raširenosti udruga, a iz djela drugih autora, kao na primjer iz djela Sanje Vulić o govoru janjevačkih Hrvata u Bugarskoj, donosi najzanimljivije citate što knjigu čini privlačnom i životnom kako za studente tako i za širu javnost. Kada piše o prekomorskom iseljeništvu, Jadranka Grbić Jakopović promatra hrvatsku dijasporu od samih početaka određujući uzroke iseljavanja, tipove migranata i podrijetlo migranata. Posebno su interesantna zapažanja dr. Grbić Jakopović koja se tiču Australije i Novog Zelanda. Kako zaključuje dr. Grbić Jakopović, na Novi Zeland pretežno su iseljavali dalmatinski seljaci, a riječ je bila o tzv. lančanim i lutajućim migracijama. Kroz primjere koje dr. Grbić Jakopović daje o tipovima migracija moguće je mnogo toga naučiti. Kako i sama dr. Grbić piše u sažetku, knjiga je zapravo svojevrsni udžbenik za studente etnologije i kulturne antropologije, pa takvi primjeri koje dr. Grbić Jakopović ističe na više mjesta studente zorno upućuju na tipove migracija koje su bile prisutne kako u prošlosti tako i u sadašnjosti. Vrijedan je i doprinos knjige utoliko što u svakoj cjelini autorica donosi i broj iseljenika u pojedinoj zemlji, kako sadašnje tako i nekadašnje stanje, te stanje organiziranosti hrvatskog školstva odnosno crkvene organiziranosti kod hrvatskih iseljenika. Jedno od posebnih potpoglavlja knjige tiče se Hrvata u bivšim jugoslavenskim republikama gdje su nam u kratkim crtama iznijete najvažnije činjenice o Hrvatima u Sloveniji, Makedoniji, Srbiji, Crnoj Gori te napomena o Hrvatima u Bosni i Hercegovini koji ne predstavljaju dijasporu nego konstitutivni narod.

Zabrinjavajuća je statistika koju dr. Grbić Jakopović iznosi na kraju knjige gdje donosi podatak da je s područja Hrvatske u posljednjih pet godina iselilo čak

50 000 mladih ljudi. Kako i sama piše, pretežno se radi o ekonomskim migrantima. Portal *Mladi, napustimo Hrvatsku* podržalo je čak 45 000 osoba u samo nekoliko mjeseci, a za razliku od nekada sve je veći udio mladih visokoobrazovanih muškaraca i žena u populaciji koji iseljava. Ohrabrujuća je činjenica, barem što se tiče hrvatske populacijske politike, da je današnja visokorazvijena tehnologija omogućila komunikaciju između poslovnih partnera širom svijeta tako da zaustavlja potencijalne migrante.

Dva priloga koja su pridodana knjizi zapravo su empirijska istraživanja na terenu koja potvrđuju teoretski dio dr. Grbić Jakopović i slikovito ilustriraju stanje nacionalne svijesti kod Bunjevaca u Vojvodini odnosno kod Hrvata u Argentini i povratnika iz Argentine u Hrvatsku. Oba su priloga iznimno korisna studentima, budućim istraživačima koji preko njih mogu dobiti ideju za vlastita istraživanja i za preuzimanje metodologije koja je primijenjena u ovim istraživanjima. Prvo istraživanje o Hrvatima u Buenos Airesu i Rosariju, Latinosima u Zagrebu vrijedno je zbog dvostrukog istraživanja, odnosno razgovora s kazivačima u Argentini i razgovora s povratnicima iz Argentine u Hrvatskoj, dok je drugo istraživanje o tradicijskim obilježjima zaručnog darivanja kao simbola identiteta bunjevačkih Hrvata obogaćeno i istraživanjem starije, teško dostupne literature,.

Promatrajući knjigu dr. Jadranke Grbić Jakopović, možemo zaključiti kako je riječ o uistinu korisnom i zanimljivom štivu koje je potkrijepljeno iznimno iscrpnom teoretskom podlogom te kojoj ne manjka primjera iz svakodnevice dijaspore što knjigu čini čitljivom i za manje stručnu publiku. Istaknuo bih isto tako kako knjiga ima i udžbenički karakter te je višestruko korisna studentima – što zbog podataka koji se nalaze u njoj, što zbog načina na koji je napisana, što zbog metodologije empirijskog istraživanja.

Filip Škiljan

Suzana Marjanić: *Kronotop hrvatskoga performansa: od Travelera do danas*

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku – Udruga Bijeli val – Školska knjiga, 2014., 1998 str.

Knjiga *Kronotop hrvatskoga performansa: od Travelera do danas* Suzane Marjanić prvo je a dugo će vjerojatno biti i jedino cjelovito djelo o povijesti performansa u Hrvatskoj, koje obuhvaća razdoblje od dvadesetih godina prošlog stoljeća (dadaističkih akcija grupe Traveleri, zenitističkih akcija Marijana Mikca, *Dadaističke matineje* u Osijeku) do 2010. godine, simbolički obilježene smrću rodonačelnika ovoga izvedbenog žanra u Hrvatskoj, Tomislava Gotovca,